

Les Saturnals, festes de senyors i esclaus romans

Autor: Madrid 1962/Domus Romana

Data de publicació: 03-12-2020

Les festes Saturnals estaven consagrades, a la Roma pre-cristiana, al déu Saturn. Tenien lloc entre el 17 i el 25 de desembre. Molt populars, giraven a l'entorn del 'Sol invicte' i del renaixement de la llum. Hi participaven esclaus i senyors en condicions d'igualtat. A l'època de l'emperador Constantí, la celebració del nou període de llum va ser substituïda per la del naixement de Crist. Article extret del blog 'Domus Romana' i traduït per En Joan Romeu.

Les festes de Saturn o Saturnals estaven consagrades al déu Saturn, el qual havia ensenyat a treballar la terra, i se celebraven del 17 al 23 de desembre. Se celebraven amb espelmes i torxes en el període més fosc de l'any i del naixement del nou període de llum, o naixement del 'Sol Invicte', que coincidia amb el solstici d'hivern.

En els seus orígens més remots, les Saturnals celebraven el final dels treballs de camp, un cop acabada la sembra efectuada a l'entrada d'hivern. Tenien lloc quan tota la família camperola, inclosos els esclaus domèstics, ja tenien temps per al descans i el lleure.

El dia oficial de la consagració del temple de Saturn a Roma era el 17 de desembre. Però la festivitat va ser tan apreciada pel poble, que de forma no oficial era festejada també al llarg dels sis dies posteriors: fins al 23 de desembre. Cèsar les va augmentar amb dues jornades més, Cal·lígula encara amb un dia més (dia de la Joventut) i Domicià la va deixar establerta en un cicle de set dies. Des de llavors i fins que van ser prohibides, les Saturnals van esdevenir unes de les feriae més importants de Roma.

El déu Saturn

Les festes començaven amb un sacrifici al temple de Saturn, el qual sacrifici tenia una importància tan gran com la de

Júpiter a la Roma primitiva. El temple estava situat als peus del turó del Capitoli, la zona més sagrada de Roma. Després del sacrifici, hi seguia un banquet públic, on tothom hi era convidat. Durant els dies següents, la gent es lliurava a diversions bullicioses, s'intercanviaven regals i se celebraven més banquets.

En un dels passatges de la seva obra, Titus Livi afirmava que la festa de Saturn va ser organitzada definitivament el mateix any del desastre de Trasimèn (217 aC) —una de les crisis més greus a la història de Roma—. La llegenda explica que aquest desastre va impulsar els romans a consultar els Llibres Sibil·lins, els quals van aconsellar de reformar les Saturnals i convertir-les en la festa més gran i popular de Roma.

Finalment, al mes de desembre es va oferir a Roma un sacrifici al temple de Saturn i es va celebrar un Lectisternum: un banquet públic, amb jaços habilitats per als senadors. Per tota la ciutat es cantaven dia i nit les tonades saturnals i es va convidar el poble a tenir per sempre més aquest dia com a festiu.

Tal com els romans ho consideraven, la voluntat del déu era que no es podia estar trist mentre durés la festa. En el relat de Llucià de Samòsata apareix contínuament el desig diví de fer arribar l'alegria a tothom. En el relat s'hi descriuen els aspectes que caracteritzaven la llei instituïda pel mateix déu Saturn per al temps de desenvolupament de la seva festa: l'abolició de les activitats públiques. El caràcter joíós i festiu havien de presidir les activitats privades.

—Que ningú no tingui activitats públiques ni privades durant les festes, llevat d'aquells que es dediquen a preparar els jocs, les diversions i el plaer. Només els cuiners i els pastissers poden treballar. Que tots tinguin igualtat de drets, els esclaus i els homes lliures, els pobres i els rics. No es permet a ningú d'enfadar-se, ni estar de mal humor o amenaçar. No es permeten les auditories de comptes. A ningú no se li permet inspeccionar o escorcollar la roba durant els dies de festes, ni practicar esports, ni preparar discursos, ni fer lectures públiques, excepte si aquestes són gracioses. Tan gracioses que indueixin a bromes i a jocs.

Les Saturnals eren considerades com les "festes dels esclaus": aquests eren recompensats amb racions extres de menjar i vi. Per exemple, Cató el Vell, que era molt estricte en el tracte amb els esclaus, els concedia una ració extra de 3,5 litres de vi. Els esclaus gaudien de temps lliure i altres privilegis que no tenien durant la resta de l'any. Sovint, fins i tot, eren alliberats de les seves obligacions i s'intercanviaven les tasques amb les dels seus amos: el senyor actuava com a esclau i l'esclau com a senyor. Les festes servien per mirar de recuperar un presumpte paradís inicial, on els homes vivien sense separacions jeràrquiques i sense opressió dels uns sobre els altres.

—Potser vols que pregui davant del culte a Ops (Poder, Força) o a Saturn, festes també d'esclaus, quan els senyors fan de serfs?

En analitzar les llegendes que giren a l'entorn de l'origen de les Saturnals, l'hel·lenització va ser el principal aspecte que va propiciar la participació dels esclaus en aquesta festa. En el seu *Deipnosophistae* (El banquet dels sofistes), Ateneu de Nàucratis ens mostra els precedents grecs dels ritus d'inversió.

—Després que Masuri hagués conclòs aquest llarg recital, es van recollir les segones taules (les postres), tal com ells les anomenaven, i es van asseure davant de nosaltres; ells ens servien freqüentment i no solament durant la celebració de les Saturnals, durant les quals és costum que els nens distreguin els esclaus durant el sopar —al mateix temps que s'encarreguen de les seves obligacions domèstiques—. Aquest costum és també grec. En efecte, alguna cosa de semblant passava a Creta durant els festivals d'Hernaia, tal com declara Caristi a les seves Notes Històriques. Mentre els esclaus celebraven el banquet, els seus senyors els ajudaven en les seves tasques domèstiques. El mateix succeïa a Tràcia durant el mes de Gerasti; llavors, la celebració durava molts dies, en un dels quals els esclaus jugaven a les tabes al costat de ciutadans i senyors, segons recorda de nou Caristi. Distreien els esclaus amb un banquet.

Les Saturnals van propiciar l'allunyament de les barreres entre les persones lliures i les no lliures (o, si ho preferim, entre senyors i esclaus). Aquest allunyament podria ser entès, més aviat, com una superació de les diferències, atès que durant la seva celebració es pretenia que no quedés clar qui era lliure i qui esclau. Aquesta ambigüitat jurídica constitueix un matís que pot ser apreciat en la carta que Plini adreça al seu amic Tàcit:

—No és en qualitat de senyor dirigint-se a un senyor, ni en qualitat d'esclau dirigint-se a un esclau (allò que m'escris). És en qualitat de senyor dirigint-se a un esclau (ja que tu ets un senyor i jo el contrari); i precisament em crides a escola en el moment en què jo encara allargo les Saturnals.

Durant el desenvolupament de la festa s'abolien de manera fictícia les barreres jurídiques. Els esclaus eren

complimentats pels seus amos amb un banquet, es vestien amb les seves robes, es posaven màscares i podien dir als seus senyors totes aquelles coses que volguessin, sense necessitat de reprimir-se. Les fonts ens han transmès la imatge d'uns esclaus tractant els seus senyors amb gran familiaritat, parlant-los sense reserves, i dient-los en molts casos tot allò que els passés pel cap i que en altres dates no haurien gosat dir. Serveixin aquests versos d'Horaci per a il·lustrar els nostres mots:

—DAVO: Ja fa temps que t'estic escoltant, i encara que tinc ganes de dir-te algunes paraules, no m'hi atreveixo perquè sóc un serf (esclau).

HORACI: Ets tu, En Davo?

DAVO: Sí, sóc En Davo, el teu criat, senyor, i prou honrat perquè tu creguis que viuré bastants anys.

HORACI: Molt bé! Ja que els nostres avantpassats així ho van voler, aprofita't de la llibertat de desembre i parla.

En els següents versos de Marcial apareix testificat el fet que, entre "les normes del joc de les Saturnals", es va desenvolupar la potestat dels esclaus de poder dir als seus amos qualsevol improprietat de mal gust:

—Em vull riure de tu; ja que hi tinc dret i no hi ha càstig per part teva [...]. Vull dir-te tot el que em passi pel cap sense cap penosa meditació.

Els ritus suposaven una ruptura de l'ordre social establert: com el banquet ofert pels senyors als esclaus, com l'intercanvi de regals, o com la institució del rei dels Saturnals, però també una ruptura de l'ordre jurídic. O com els jocs de daus, el beure fins a emborratxar-se, el fet que els esclaus diguessin el que volguessin als seus amos o el desenfrenament sexual. Marcial resumeix el caràcter lúdic de la festa en la introducció al llibre XIV dels Epigrames, el subtítol del qual, Apophoreta (literalment, les ofrenes lliurades als comensals durant la festa dels Saturnals), indica explícitament el seu contingut:

—Mentre el cavaller i el senador sobirà es diverteixen en roba de festa, i mentre al nostre Júpiter li queden bé els 'pilei' —barrets dels esclaus lliures— i l'esclau natiu no tem que el magistrat l'estigui mirant quan agita el gobelet, encara que vegi tan a prop els estanys gelats, rep les sorts canviant del ric i del pobre: que cadascú doni els seus premis al seu convidat. Són foteses i bagatel·les i, si n'hi ha, una mica de menys valor que això. Qui ho ignora? O qui nega cosa tan manifesta? Però, què farà millor, Saturn, en aquests dies de borratxeres, que el teu propi fill t'ha concedit a canvi del cel? Vols que faci versos a Tebes o a Troia o a la criminal Micenes? «Juga —em dius— a les nous». Jo no vull perdre les meves.

Llucià de Samòsata ens descobreix, en un passatge de la seva obra, com en aquesta combinació de ritus residia el caràcter alegre que presidia les Saturnals. En aquest passatge, apareix el déu Saturn descrivint el caràcter de la seva festa i informant-nos de totes les prescripcions de caràcter públic que tenien lloc aquell dia, però detallant, com a contrapunt, totes les coses que estaven permeses de fer:

—(Diu Cronos): jo he heretat el poder amb condicions. Tot regnat dura set dies i quan hagi acabat aquest termini, em convertiré en un particular i d'alguna manera en un més de la pila. A més, en aquests set dies no se m'ha permès gestionar res d'important de tipus públic, però puc beure i estar begut, cridar, jugar, tirar els daus, nomenar encarregats de gresca, oferir banquets als criats, cantar nu, aplaudir amb emoció. I, de tant en tant, fins i tot tirar-me de cap a l'aigua freda amb el cap pintat amb sutge.

Les llicències festives i transgressores tenien un límit temporal, al capdavant del qual la situació tornava a la normalitat. Tots sabien prou bé que els excessos que es podien cometre i les transgressions que podien tenir lloc aquests dies es produïen en un temps molt limitat. Tal com recull Sèneca, tothom tindria present el dia de després: «Jo us dic que les Saturnals no duraran sempre».

Les Saturnals no eren una festa per alimentar l'ànima de llibertat dels esclaus; per contra, la implicació d'aquests en aquesta festa els obligava a assumir la seva situació. Els esclaus que s'aprofitaven d'aquestes llicències, havien de tenir en compte que només eren participants d'un joc, on els protagonistes eren els senyors. A més, no havien d'oblidar que la durada d'aquesta era limitada, i que, finalitzat el període durant el qual l'Estat els permetia prendre's certes llibertats, tornaven a ser tan esclaus com ho havien estat abans, de manera que la llibertat adquirida aquests dies quedava frustrada.

Però els ritus d'inversió i de transgressió no només implicaven els esclaus. Sèneca va intentar explicar que gràcies a aquestes festivitats, els rics arribaven a conèixer en la seva pròpia pell la condició servil, de manera que sabrien a què

atenir-se en cas que arribessin a estar sotmesos a aquesta situació:

—Faràs el que fan molts milers de serfs, molts milers de pobres. Enorgulleix-te perquè no ho faràs coaccionat i perquè et serà més fàcil tolerar sempre allò que ja has patit alguna vegada. I perquè la fortuna no ens agafi tan desprevinguts, ensinistrem-nos en la pobresa. Serem rics amb més tranquil·litat si sabem que ser pobres no és tan pesat.

L'elecció del rei de les Saturnals era un dels aspectes culminants de la celebració. Com un jutge destinat a imposar càstigs entorn del joc, la seva figura contribuïa, després del banquet i enmig d'una borratxera general, a escampar l'alegria entre tots els membres de la vil·la: tant lliures com esclaus. El paper requeria de vegades en un esclau. Llucià en descriu la figura traçant un paral·lelisme amb la del guanyador en el popular joc de les tabes.

—(Diu Cronos): i a més, en actuar amb la delectació més gran i ser aclamat en el banquet com un cantor millor que el veí i veure que els altres servidors de la taula són llançats a l'aigua perquè aquest és el càstig per un servei defectuós, mentre a tu et proclamen guanyador i aconsegueixes la salsitxa com a premi... ¿tu has vist cosa més bona? Més encara, convertir-se en l'únic rei de tots per haver vençut en el joc de les tabes, de manera que no t'imposin ordres ridícules, i en canvi tu puguis donar ordres a un que crida coses vergonyoses de si mateix, a un altre que balla nu, que lliga amb la flautista i que dona tres voltes a la casa... ¿com no són aquestes coses manifestacions del meu influx? I si censures aquest poder dient que no és real ni segur, obraràs irreflexivament, quan t'adonis que jo, que puc concedir tals favors, tinc el poder per poc temps.

Un banquet

Tal com avançàvem en l'estudi de les altres festes, el banquet apareix al centre de la celebració de les Saturnals. En el paràgraf anterior, Llucià de Samòsata descriu un àpat copiós que acaba amb l'entonació de cançons (cal suposar en to burlesc) i la participació en jocs.

Les lleis per als banquets. Parafrasegem les paraules de Macrobi.

Els participants havien de banyar-se quan l'ombra del rellotge de sol tingués sis peus; abans de banyar-se havien d'haver jugat a bales. Cadascun d'aquests s'havia de ficar al llit on es trobés. La categoria, el llinatge o la riquesa havien de tenir poc pes davant la prioritat de menjar. Tots havien de beure del mateix vi, i el ric no hi havia de posar cap pretext, com és ara el mal de panxa o de cap, per tal de beure només el millor vi. Tots havien de tenir la mateixa ració de carn. Els cambrers no havien d'afavorir ningú. Aquests, pel que fa als aliments, no havien de ser lents, ni tampoc passar de llarg. Havien de quedar-se aturats fins que els convidats haguessin decidit què s'estimaven més. Tampoc s'havien de donar grans racions a un i petites a un altre. Ni a un la cuixa i a un altre la mandíbula del porc, sinó que tots havien de ser tractats amb igualtat.

El coper, des del seu lloc d'observació, havia d'estar pendent de tots els convidats, amb mirada aguada, però menys atenta quant a l'amo. Havia de tenir l'oïda molt atenta i disposar de tota classe de copes. Hom havia de permetre oferir la copa de l'amistat a qui ho desitgés. Un cop el ric havia començat els brindis, tots els participants podien, si ho desitjaven, brindar per tots. No havia de ser obligatori beure, si algú no podia. Si algú volia introduir al convit un ballarí o un músic amb cítara, no se li havia de permetre. Les bromes no havien de molestar ningú. Els convidats havien de jugar a bales o amb nous; si algú apostava diners, no havia de ser convidat a menjar l'endemà. Cadascun podia marxar quan ho desitjava. Quan el ric convidava els criats, els seus amics havien d'ajudar-lo a servir el menjar.

Tots els rics havien de tenir aquestes normes escrites en un deixant de bronze, que havien de situar enmig del saló i les normes havien de ser llegides. Els rics havien de saber que mentre el deixant romangués al saló, ni la fam, ni la pesta, ni el foc, ni cap altra desgràcia entrarien a casa seva. I si mai, i tant de bo no passés mai —afegeix Macrobi—, es destruïa la placa, el futur seria atroç.

Mentrestant, el majordom encarregat de cremar encens als Penats, de mantenir les provisions i de dirigir l'organització del servei domèstic informava el senyor que el servei havia conclòs la preparació del banquet ofert per a la solemne festivitat. En efecte, en aquesta festa les famílies que seguien els preceptes religiosos honraven en primer lloc els servidors, servint-los menjar com a senyors; després es preparava de nou la taula per als senyors. Llavors, el cap del servei anunciava que el menjar estava preparat i convidava els senyors a acudir a taula.

Fins aquí el text de Macrobi. L'ordre que descriu el text, en el qual apareixen senyors i esclaus menjant per separat,

primer els esclaus i després els amos, no es correspon a la mena de banquet més estès entre les famílies romanes. Sobretot si ens atenim a la popularitat que va adquirir la festa a partir del desenvolupament de l'autèntic banquet. Depenent del paterfamilias i de la relació que aquest mantingués amb els seus esclaus, es desenvoluparia un banquet menys conservador, si bé és cert que a partir de determinada data, cal suposar que no gaire tardana, hi hauria molts d'ells que asseurien els seus esclaus a taula per contribuir a la celebració en més desordre.

El protagonisme dels senyors a la festa és evident i no va minvar al llarg de la història de Roma. En la seva sàtira, Lluetà, parla dels regals i del banquet, relacionant-los, no sense raó, amb els grans senyors. Aquest autor explicava cínicament que el seu origen consistia en la necessitat que tenien els rics de tenir admiradors.

—Què farien els rics — es pregunta — si no existissin els pobres per admirar les seves riqueses?

I continua dient:

—Per a un ric, el regal i el banquet no suposa un gran dispendi, mentre que els pobres no els oblidaran mai, pobres entre els quals no s'han d'excloure els esclaus.

I conclou amb el següent consell per als rics:

—Feu plans que siguin convenients per al festival i els més adequats per a vosaltres; alleueu la seva molta pobresa amb un petit cost i tindreu amics irreprotxables.

L'intercanvi de regals contribuiria amb força a conferir un to relaxat a la festa. Entre les lleis que Lluetà ens va transmetre sobre la celebració de les Saturnals, destaca un ampli apartat dedicat a l'intercanvi d'obsequis: les Xenia. En aquelles lleis queda reflectida la voluntat de no marginar ningú per la seva condició social o jurídica:

—Molt abans de les festes, els rics han d'escriure en un breuari el nom de cadascun dels seus amics i han de tenir disposats l'equivalent a la desena part de la seva renda anual, el sobrant de la seva indumentària, tot el mobiliari que resulti massa ordinari per la seva fortuna i una bona quantitat de plata. Tot això ha de tenir-ho a mà. A la vespra de la festa, l'amo ha de fer un sacrifici purificador per tota la casa i expulsar-ne tota garreperia, avarícia, afany de lucre i vicis semblants que solen conviure amb la majoria d'ells. Aquell breuari on hi ha el nom dels amics ha de ser llegit a hora fosca. El ric ha de dividir els seus regals en proporció als mereixements de cadascun i entregar-los abans de la posta de sol. Els portadors no han de ser més de tres o quatre: entre els criats més fidels, ja d'edat avançada [...]. Els mateixos criats han de beure una única copa abans de sortir i no han de demanar-ne més. A les persones de lletres se'ls ha d'enviar doble quantitat de tot perquè és just que aquestes persones tinguin doble porció. Els missatges que acompanyin els regals han de ser molt senzills i breus. No s'ha de molestar ni s'ha de lloar la tramesa. El ric no ha d'enviar res al ric, ni ha de convidar ningú de la seva mateixa classe durant les Saturnals.

En aquest paràgraf que acabem de transcriure es posa en evidència la generositat amb la qual els rics havien d'obsequiar les amistats. Explica Suetoni que amb motiu de la festa, Tiberi va regalar a Claudi quaranta peces d'or. Eli Espartià, biògraf d'Adrià, relata a la Història Augusta que aquest emperador també feia regals sumptuosos, tal com li agradava de rebre'n. Aquest fet contrasta amb la següent afirmació de Lluetà: que ningú realitzés regals que estiguessin per sobre de les seves possibilitats econòmiques. Tal com escriu el mateix Lluetà, l'intel·lectual ofereix un bon obsequi quan regala un llibre apte per a ser llegit durant el convit, i molt millor si ha estat escrit per ell.

—En correspondència, l'intel·lectual pobre ha d'enviar al ric un llibre antic, que sigui agradable i apte per al convit, o escrit per ell mateix, si és possible. El ric, en rebre'l ha de posar cara molt satisfeta i llegir-lo de seguida. Si el rebutja o el llença, sàpiga que queda sotmès a l'amenaça de la dalla, encara que sigui un regal degut.

Durant les Saturnals no hi havia regals insignificants, sinó regals adequats. Estaci coincideix amb Lluetà a afirmar que el regal sempre se situava en relació al nivell de la persona que el lliurava i al de la persona que el rebia. Marcial va satiritzar en diverses ocasions la mesquina actitud d'alguns rics que no enviaven regals generosos: «Els rics denominen munificència al fet de regalar una cullereta de plata de baixa qualitat amb motiu de les Saturnals».

La pràctica d'enviar obsequis durant les Saturnals estava molt estesa a Roma. Tenim testimonis com el de Marcial, els quals no només ens confirmen que els esclaus rebien regals dels seus senyors, sinó que fins i tot ells mateixos podien obsequiar els amos. En l'epigrama número cinquanta-tres del seu setè llibre, registra la queixa d'un personatge per la pobresa dels regals rebuts. Addueix que un esclau els hauria fets millors:

—Em vas enviar, a les Saturnals, Umbre, tots els regals que havies aplegat durant aquests cinc dies. Dos jocs de sis tríptics i set escuradents. A això es va afegir l'acompanyament d'una esponja, un tovalló, una copa, mig modium (aproximadament 9 litres) de faves, un cistellet d'olives de Picè i un flascó d'arrop negre de Laietània. I, juntament amb unes prunes seques, van venir unes figues petites de Síria i un gerro pesat, a causa de la quantitat de figues de Líbia. Crec que tots els regals costarien escassament trenta sestercis, que van portar 8 homenots sirians. I això quan més còmodament podia portar cinc lliures de plata, un sol esclau sense cap treball! (Marcial, VII, 53).

La rellevància d'aquest costum queda constatada pel fet que aquest autor reflecteix, en un dels seus epigrames, el seu retret seriós a una dona anomenada Gal·la, qui, finalitzades les Saturnals, no li havia lliurat cap present. Cap ni un. Les queixes abocades per Marcial motivades pel fet de no haver rebut els regals preceptius que se solien lliurar durant les Saturnals contrasten amb el que exposa Llucià sobre el comportament que ha de mantenir qualsevol persona en rebre el regal:

—Els qui reben el regal no han de censurar-lo, sinó més aviat considerar-lo un acte generós, qualsevol que sigui el regal. Una àmfora de vi, una llebre o una gallina grossa no han de ser considerats com a regals dignes de les Saturnals. Tampoc els regals de les Saturnals s'han de prendre com una broma.

No tots els regals que es lliuraven a les amistats i al servei eren sumptuosos, o pel cap baix útils. Des del període més antic, existia el costum de realitzar un altre tipus d'obsequis de caràcter fonamentalment simbòlic. Tal era el cas de les espelmes de cera —cerei— i unes imatges de terracota sigillata que eren lliurats en l'últim dia de la festa: les sigillaria. Aquestes imatges es compraven en tendetes instal·lades en el mercat.

El caràcter dels cerei era completament simbòlic i, com ens indica Varró, eren ofrenes als déus:

—I com que el foc és l'origen de tot, a les Saturnals hom ofereix espelmes de cera a qui està per sobre de nosaltres.

El regal d'imatges de terracota també constituïa un costum de caràcter molt antic. Potser eren un recordatori dels sacrificis humans, originàriament oferts a Saturn i posteriorment substituïts per aquestes figuretes. O simplement es tractava d'un regal barat per a nens o adults.

—És tradicional intercanviar-se cerei (candeles de cera) durant les Saturnals, i fabricar estatuetes d'argila sigilla, amb les quals els homes realitzen expiacions (piaculum) per a ells mateixos i per a la seva família.

Els elements entorn dels quals girava la inversió de papers entre amos i esclaus que caracteritzava aquest període eren la institució del rei de les Saturnals, el lluïment dels pil·lei (capells punxeguts) feta pels amos i l'oferiment d'un banquet als esclaus que després era compartit amb ells, i finalment l'intercanvi de regals com a senyal de l'acceptació de la igualtat.

En un paràgraf sense embuts, Sèneca relaciona les dates de la festa amb els excessos sexuals, i critica la societat romana de forma velada, ja que, a parer seu, pecava de ser excessivament liberal durant aquesta celebració:

—Som a desembre, quan les passions a ciutat són mes grans. S'ha donat llicència a la luxúria pública. Tot ressona com una gran màquina, com si hi hagués alguna diferència entre les Saturnals i els dies de treball.

L'intercanvi de roba seria un altre element que també mostraria l'acceptació d'aquestes ruptures jurídiques i socials. La roba constitueix un factor que al llarg de totes les èpoques ha contribuït a diferenciar els membres d'una societat.

Com a element de distinció, cada càrrec romà i cada estrat social de la població vestia d'una forma que els diferenciava. Amb la idea utòpica del retorn a l'Edat d'Or, època en la qual havia regnat Saturn i en la qual no hi havia distincions socials o jurídiques, resultava lògic que també es tractés d'eliminar les diferències que marcava la vestimenta. Per això, durant les Saturnals, els ciutadans canviaven la toga per la túnica —roba de caràcter més humil—, que els donava un aspecte social ambigu, i es col·locaven al cap el pil·leum, capell propi dels esclaus amb el qual simbolitzaven el seu "rebuig" a la jerarquia jurídica. Amb aquests elements contribuïen al sentiment d'igualtat que es pretenia aconseguir a la festa a partir de ritus com el banquet, el joc, etc.

No tots els sectors de la població estaven d'acord amb els excessos en la beguda, el sexe i la transgressió de costums

que comportava el desenvolupament de la festa, ni tampoc amb el protagonisme que acaparaven els esclaus. Per això, van sorgir veus que van criticar amb força la celebració. Entre elles, destaca la de Sèneca qui, en una de les seves cartes mostra el seu desacord amb els abusos que comportava la festa.

—Si et tingués aquí, amb molt de gust xerrariem del que creus que s'ha de fer: si no s'ha de canviar res dels costums habituals o si dissentim dels costums públics, si hem de sopar més alegrement i despullar-nos de la toga. Perquè el canvi de vestimenta no acostumava a fer-se sinó només en els avalots i en les calamitats públiques. Ara ho fem per plaer i per diversió. Si et conec bé, tu, fent d'àrbitre, no voldries que ni en tot fóssim semblants ni desiguals a la turba amb pileum, tret que principalment en aquests dies hagis manat al teu esperit d'abstenir-se de plaer quan tota la turba hi cau. Perquè així el teu esperit obté la prova més evident de la seva fermesa, si no es deixa conduir cap als estímuls de la luxúria. És molt més ferm estar sec i sobri quan tot el poble està embriac i vomitant. Però és més moderat no exceptuar-se, ni assenyalar-se, ni barrejar-se amb tots, i fer el mateix que tots, però d'una altra manera. Perquè es pot celebrar una festa sense dissipació.

La celebració dels ritus dels Saturnals entrava en conflicte amb el caràcter conservador de la religió. Però el caràcter pragmàtic dels romans va saber trobar una solució a aquest problema convertint la festa en un període en què el temps restava com suspès. En conseqüència, tal com hem vist en analitzar un dels textos de Llucià, se susprenien totes les activitats públiques i privades. Els tribunals, l'òrgan de govern més important, restava tancat. Això implicava simbòlicament la suspensió de totes les lleis. L'objectiu era que, una vegada lliures d'aquestes, ningú no pogués pensar que se n'estava transgredint cap. Les escoles tancaven portes en aquestes dates, a diferència d'altres nombrosíssimes festes del calendari romà. Durant les Saturnals, les lleis en contra l'opulència no estaven en vigor i es permetia gastar en menjar una quantitat més gran que no en dies normals.

Els jocs d'atzar estaven prohibits a Roma per la denominada *lex talaria*. No obstant això, i malgrat aquesta prohibició, la seva pràctica es va estendre durant la celebració de les Saturnals. Així ho explica Llucià:

—El meu regne es desenvolupa entre daus, aplaudiments, cants i borratxeres, i no dura més de set dies.

El costum d'apostar nous en comptes de diners va permetre als esclaus de participar en el joc en igualtat amb els seus amos, atès que no comportava ni pèrdues ni guanys. Llegint Marcial podem recollir diverses al·lusions a aquest fet:

—Del nostre petit camp, l'eloqüent Juvenal, t'envià, mira, aquestes nous de Saturn. La resta (de fruites), el seu lasciu déu guardià, les ha regalades a luxurioses jovenetes.

En alguns aspectes, certs costums de les Saturnals perviuen en els costums nadalencs. Així ocorre amb el costum d'encendre espelmes i llums per a representar l'arribada de l'estació de la llum, i fer-se regals. Les Saturnals van tenir tan d'arrelament en la societat romana, que el cristianisme va tenir molts problemes per acabar amb aquesta celebració. I en part ho va aconseguir quan la celebració del Nadal va agafar una importància més gran.

Tan bon punt el cristianisme es va imposar a l'Imperi Romà a l'època de Constantí, la celebració del naixement del Sol i el seu nou període de llum, van ser substituïts per la celebració del naixement de Jesucrist, que es va fer coincidir amb la celebració de la festivitat del 'Sol Invicte': el 25 de desembre.

DOMUS ROMANA

Font: 'Blog de la domus y la vida familiar en la antigua Roma'

<https://domus-romana.blogspot.com/2014/12/saturnalia.html>

Publicat per 'Madrid 1962'

Dilluns, 22 de desembre del 2014

Traducció: Joan Romeu

BIBLIOGRAFIA:

http://www.academia.edu/5749288/Las_Fiestas_Saturnales_Saturnalia, Jesús Castro

Fiestas del pueblo, Francisco José Flores Arroyuelo, Google Libros

<http://eprints.ucm.es/2449/1/AH0029701.pdf>, Juan Ignacio Garay Toboso, La participación de los esclavos en las fiestas del calendario romano.